

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБМАНУ
У ВИПАДКУ ШАХРАЙСТВА**

Наукова стаття присвячена з'ясуванню сутності обману як способу вчинення шахрайства, визначенню його форм та видів. Досліджені окремі питання кваліфікації шахрайства, а також теоретично обґрунтована перспектива законодавчого визначення обману.

Ключові слова: обман, зловживання довірою, шахрайство, злочини проти власності, спосіб вчинення злочину, чуже майно.

Научная статья посвящена определению сущности обмана как способа совершения мошенничества, исследованию его форм и видов. Исследованы отдельные вопросы квалификации мошенничества, а также теоретически обоснована перспектива законодательного определения обмана.

Ключевые слова: обман, злоупотребление доверием, мошенничество, преступления против собственности, способ совершения преступления, чужое имущество.

The article is devoted to defining the essence of cheating as the way of committing a fraud, and examining its forms and types. Certain issues of fraud qualification are studied, and the perspective of legal definition of cheating is theoretically grounded.

Key words: deceit, breach of trust, fraud, crimes against the property, way of committing a crime, another's property.

Вступ. Проголошення Конституцією України пріоритету загальнолюдських цінностей зумовлює необхідність державних гарантій та реального механізму їхнього захисту. Дієвість такого механізму невід'ємно пов'язана з наявністю кримінально-правових засобів його ефективного функціонування. Охорона власності є одним з основних завдань кожної цивілізованої країни, у зв'язку із цим набувають актуальності питання дослідження кримінально-правової протидії злочинам проти власності.

Серед ненасильницьких корисливих посягань на власність одним із найпоширеніших є шахрайство (ст. 190 КК України). Використання при цьому обману є одним з альтернативних способів вчинення цього злочину. Саме дослідженню обману у випадках шахрайств і присвячена ця стаття.

У теорії кримінального права під способом вчинення злочину розуміють певний порядок, метод, послідовність рухів та прийомів, які використовує особа для вчинення суспільно небезпечного посягання [6, с. 10].

Постановка завдання. Мета – з'ясування сутності обману як способу вчинення шахрайства, визначенню його форм та видів.

Результати дослідження. Спосіб вчинення злочину належить до факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину, але у випадку, коли він зазначений прямо в законі, стає обов'язковим і, відповідно, встановлення його є необхідним для висновку про наявність конкретного складу злочину. Отже, спосіб вчинення шахрайства є обов'язковою ознакою даного складу злочину. Таким способом, відповідно до ст. 190 Кримінального кодексу України, є обман або зловживання довірою. Хоча безпосередньо в нормі вживається формулювання обман чи зловживання довірою, цілком прийнятне вживання сполучнику або, тому як ці сполучники є рівнозначними. Так, у статті про шахрайство (ст. 190 КК) спосіб дії визначений як шлях обману чи

зловживання довірою, а в ст. 192 КК говориться про заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, хоча спосіб дії винного в цих злочинах є ідентичним.

Як у російській, так і в українській мові під обманом розуміється свідоме введення кого-небудь в оману, неправда, неправдиві слова, вчинки, дії тощо, за допомогою яких умисно вводять в оману; неправда, яку видають за істину [2, с. 465]; хибне уявлення про що-небудь, омана [9, с. 367].

У кримінальному праві поняття обману подібне до загальнозловживаного значення цього слова. У КК УРСР 1922 року в примітці до ст. 187 містилося його законодавче визначення: «Обманом вважається повідомлення неправдивих відомостей та свідоме неповідомлення обставин, про які необхідно було повідомити тих чи інших осіб» [16]. З прийняттям нової редакції КК УРСР у 1927 році визначення обману зникло і до цього часу воно не має законодавчого закріплення. Але перше його законодавче визначення не втратило своєї сили в науці кримінального права, хоча і потребує деяких зауважень. Наприклад, Г.Н. Борзенков пропонує слово «неповідомлення» обставин при пасивній формі обману замінити на «замовчування» [1, с. 30]. Обман як спосіб вчинення злочинного діяння характерний не тільки для шахрайства, але і для ряду інших злочинів. Таких, наприклад, як контрабанда (ст. 201 КК України), ухилення від призову на строкову військову службу (ст. 335), спричинення майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222) тощо. Під час опису цих злочинів законодавець в одних випадках вказує лише на спосіб дії винного, яким може бути обман, в інших розкриває сутність обманних дій.

Характерною рисою шахрайського обману є те, що він спрямований на заволодіння майном. Але корисливий мотив притаманний всім злочинам проти власності, які пов'язані із заволодінням майном. За способом вчинення злочину шахрайство і відрізняється від таких злочинів, як крадіжка, грабіж, вимагання, привласнення, розтрата тощо.

Під обманом у складі, передбаченим ст. 190 КК України, ми розуміємо навмисне перекручування або приховання істини з метою ввести в оману особу, у володінні чи віданні якої знаходиться майно або право на майно, і таким чином домогтися добровільної передачі майна або права на майно в розпорядження злочинця. Так, для кваліфікації не має значення, як вчинено шахрайство – шляхом обману чи зловживання довірою, через те що в кримінально-правовій нормі про шахрайство вони закріплені як альтернативні способи вчинення злочину, але відсутність визначень даних понять у законі не дозволяє однозначно кваліфікувати деякі злочини як шахрайство.

Видатний представник дореволюційної кримінально-правової науки М.С. Таганцев, розкриваючи сутність поняття обману, писав, що «він складається з двох елементів – неправди і, як її результату, введення в оману. Поняття «неправда» являється або уявленням неіснуючого, тобто повідомленням про такий факт, якого зовсім не було, вигадкою, коли особа для викрадення речі повідомляє «небувалі випадки», або перекручуванням дійсного факту з повідомленням різних додаткових подробиць» [14, с. 305].

У випадку вчинення шахрайства, як вірно зазначав І.Я. Фойницький, «особа, що свідомо заявляє про невірні факти, чинить неправду або обман. Неправда має місце і тоді, якщо істина спотворюється без наміру спонукати в когось помилкове уявлення про якийсь факт. А за наявності такого наміру неправда перетворюється в обман» [17, с. 104]. Також він вказував, «що для поняття обману достатньо будь-якої дії, спрямованої не тільки на збудження у свідомості особи, яку вводять в оману, помилкового уявлення, але і на підкріплення такої помилки, хоча б її потерпілий спочатку вважав своєю провинною» [17, с. 103].

Н.С. Таганцев із приводу шахрайського обману писав: «Обман є свідомим і навмисним перекручуванням істини для введення іншого в оману» [16, с. 308].

На підставі аналізу літературних джерел і законодавства стосовно питання поняття шахрайства Д.А. Червонецький справедливо зазначає, що шахрайство може бути визначене як навмисне протизаконне придбання чужого майна шляхом обману, тобто за допомогою створення помилкової уяви особи про певні факти або посилення помилкової впевненості за допомогою навмисного перекручування фактів дійсності [18, с. 23].

Перший кримінальний кодекс РРФСР, прийнятий у 1922 р., всі майнові злочини виділив в окрему главу. Відповідальність за шахрайство, як загальний склад, була передбачена ст. 187 КК. Відповідно до цієї статті шахрайство, що посягає на інтереси приватних осіб, визначалося як «одержання з корисливою метою майна або права на майно за допомогою зловживання довірою або обману». Відповідальність за шахрайство, що завдає збитки державному або суспільному майну, наступала за ст. 188 КК.

Варто особливо зазначити, що в примітці до ст. 187 КК говорилося: «Обманом вважається повідомлення неправдивих відомостей та свідоме неповідомлення обставин, про які необхідно було повідомити тих чи інших осіб».

Таке визначення по суті було сприйнято і теорією кримінального права. Так, Жижиленко А.А., досліджуючи проблему боротьби з шахрайством, відзначав, що «обман при шахрайстві – це свідоме перекручування фактів з метою викликати в іншої особи хибне уявлення про них» [3, с. 202]. Він писав, що «той, хто перекручує відомі факти щодо іншої особи і викликає в неї неправильне уявлення про них, чинить обман, і, оскільки викликаний таким перекручуванням фактів стан помилки спонукає людину до тих або інших дій, то цей ефект набуває правового значення» [3, с. 203].

Деякі автори вважали, що обманом є помилкове твердження про наявність певних обставин, що при шахрайському обмані винний завіряє, що окремі факти існували або існують, тоді як у дійсності їх немає і не було.

Більш повне дослідження способу дії при шахрайстві було проведене Б.С. Нікіфоровим у роботі «Борьба с мошенническими посягательствами на социалистическую и личную собственность по советскому уголовному праву». Він вірно відзначав, що особливістю шахрайства є те, що тут результат досягається головним чином шляхом фальсифікації уявлення потерпілого про його дійсний інтерес і, таким чином, шляхом фальсифікації відповідного волевиявлення потерпілого [7, с. 87]. До того ж, він відзначав, що шахрайський обман характеризується сукупністю визначених об'єктивних рис самого діяння, за допомогою якого досягається певний результат [7, с. 81]. До таких рис він відносив: спосіб шахрайського обману (письмову та усну мову або їхні заміники – жести), форми шахрайського обману (твердження або заперечення якоїсь обставини «категоричним судженням» і «припущенням» про існування або неіснування цієї обставини, перекручування істини, що призвело до помилки потерпілого), причинний зв'язок обману з поведінкою потерпілого і характер самої цієї поведінки. На підставі цього Б.С. Нікіфоров приходив до висновку, що за шахрайський обман повинний відповідати той, хто в будь-який момент до закінчення злочину або хоча б в останній момент своєю поведінкою, що може виражатися як у дії, так і в бездіяльності, свідомо дав іншій стороні підставу вважати, що винний підтверджує або заперечує обставини, що мають значення для прийняття рішення потерпілого передати винному своє майно [7, с. 58]. Слід погодитись із такою позицією, її по суті розділяють й інші автори, які займалися цим питанням. Так, Г.А. Крігер писав, що шахрайський обман – це навмисне перекручування або приховування істини з метою спонукати помилку в особи, у володінні або у віданні якої знаходиться державне майно, і таким чином домогтися добровільної передачі майна в розпорядження злочинця [5, с. 245].

Усе це дозволяє стверджувати, що обман охоплює собою різноманітні прийоми з боку винного, за допомогою яких можна викликати помилку потерпілого з приводу тих або інших фактів або обставин.

Обманні дії при шахрайстві мають характерні ознаки, що охоплюють у своїй структурі сутність, форми і способи обману.

За своєю сутністю обман може виражатися: в спотворенні істини; в перекручуванні фактів, подій і обставин; у фальсифікації товарів або предметів. Тут для наявності об'єктивної сторони шахрайства потрібно, щоб такі дії призвели до помилки потерпілого з приводу переданого ним винному майна. При цьому між обманом і заволодінням майном необхідна наявність причинного зв'язку.

При обмані винний, повідомляючи хибні відомості про якийсь факт або обставину, тим самим спотворює істину. Істина – це те, що існує в дійсності, відбиває дійсність, правда. При цьому, звичайно, спотворюється не сама істина, а уявлення про неї. Наприклад, при повідомленні помилкових відомостей про дійсні факти або обставини винний нав'язує іншій особі спотворене уявлення про ці факти або обставини. Для перекручування істини також може повідомлятися інформація про які-небудь вигадані винним факти й обставини, що в дійсності взагалі не існували. Винний також може удаватися до фальсифікації предметів або товарів, що означає зміну їхнього виду або властивостей. Винний, змінюючи зовнішній вигляд або внутрішні властивості предмета або товару, дає особі неправильне уявлення про нього і за допомогою цього вводить його в оману.

Шахрайський обман характеризується і тим, що він створює неправильне уявлення про події, факти або обставини, що відбувалися в минулому, дійсному або майбутньому.

У російському дореволюційному кримінальному праві обставини, що відносяться до обману, прийнято поділяти на дві категорії: перша – це обставини, які охоплюються поняттям шахрай-

ського обману з приводу фактів, що відносяться до минулого і дійсного, і друга – це обставини, що знаходяться за межами шахрайського обману, що, з одного боку, полягають у помилковій обіцянці або помилковому твердженні щодо фактів, що повинні наступити в майбутньому, а з іншого боку, – пов'язані з перекручуванням істини, якщо цьому перекручуванню надана форма особистої думки. Так, І.Я. Фойницький стверджував, що сутністю обману можуть бути тільки факти, сфера яких обмежена нашими знаннями про минуле і дійсне. А обставини, що відносяться до майбутнього, на його думку, лежать за межами дійсності і не становлять предмет наших знань [17, с. 28]. Виходячи із цього І.Я. Фойницький робив висновки, що хибні твердження щодо майбутніх обставин, зокрема обманні обіцянки, мають своїм предметом не факти, а тільки очікування і надії, а тому не можуть розглядатися в якості способу шахрайського заволодіння майном [17, с. 30].

Слід зазначити, що в радянській літературі також висловлювалися такі думки. Так, А.А. Піонтковский зазначав, що обман у відношенні обставин, що нібито повинні наступити в майбутньому, не охоплюється поняттям шахрайства [11, с. 278].

Більшість криміналістів обґрунтовано вважають, що «обман при шахрайстві може бути пов'язаний із перекручуванням обставин, що відносяться не тільки до минулого або дійсного, але і до майбутнього» [7, с. 84]. І це дійсно так, тобто немає різниці, інформацію про які факти перекручує винний – ті, що відбулись, чи лише повинні відбутися, чи відносно власних намірів – важлива наявність умислу на заволодіння чужим майном або правом на майно при повідомленні відомостей такого характеру.

Стосовно обставин, які пов'язані з перекручуванням істини, коли факти подаються такими, якими вони є насправді, але ж винний вдається до надання їм іншого змісту, ніж той що є насправді, то в цьому випадку деякі криміналісти відмовляються визнавати шахрайський обман. Так, наприклад, дореволюційні російські криміналісти, виходячи з формули «перед фактами схиляються, особистим думкам вірять вільно», не вважали шахрайським обманом перекручування істини, якщо цьому перекручуванню була надана форма «власної думки». Такі особисті думки про факти, як вони вважали, не порушують чужої розпізнавальної можливості, тому той, кому адресована подібна особиста думка, вільний сам судити про відповідність запропонованої інформації дійсності. Очевидно, таке судження впливало з принципу недоторканності вільної торгівлі з усіма видами комерційної діяльності на той час.

У чому ж полягає сутність шахрайського обману? Шахрайський обман за предметом і сутністю може бути дуже різноманітним, і види його важко піддаються повному перерахуванню. У вітчизняній літературі була здійснена спроба всі види шахрайського обману об'єднати в групи. Проте єдиної думки по цьому питанню серед вітчизняних кримінологів та криміналістів не існує. Одні автори вважають, що при шахрайстві в якості підстав діяльності потерпілого можна виділити три види обману [7, с. 32]. Інші пропонують усі види обману відповідно до його сутності об'єднати в чотири групи [1, с. 32]. М.І. Панов, крім зазначених чотирьох груп шахрайського обману, в якості самостійної групи виділяє обман у відношенні юридичних осіб (підприємств, організацій, держави в цілому) [10, с. 15]. З урахуванням цього, на нашу думку, види шахрайського обману можуть бути згруповані таким чином:

- 1) обман у відношенні предметів (їх існування, відповідність, ціна, кількість тощо);
- 2) обман у відношенні своєї особи або особи інших (місце роботи, службове положення, ділові й особисті зв'язки, якість особистості тощо);
- 3) обман юридичних осіб;
- 4) обман із приводу різноманітних дій і подій;
- 5) обман у намірах (обманна обіцянка);
- 6) обман у відношенні наявності, відсутності або чинності закону.

Розмежування зазначених різновидів обману має важливе значення не тільки для визначення сутності обману, як ознаки шахрайства, але і для правильного відмежування шахрайства від суміжних злочинів. В останній час найбільш поширеним видом шахрайського обману є обман у відношенні особистості винного та обман у намірах (обманна обіцянка).

При обмані стосовно своєї особистості винний частіше всього повідомляє неправдиві відомості про своє ім'я та прізвище, місце роботи, посаду, яку займає, ділові зв'язки, відомості про рідних тощо.

Обман відносно своїх особистих якостей може полягати в повідомленні винним неправдивих відомостей про свою кваліфікацію, про стан свого здоров'я тощо. Наприклад, особа, з метою одержання пенсії, подає в орган соціального забезпечення підроблені документи про те, що він є учасником антитерористичної операції. Це може бути і повідомлення винним неправдивих відомостей про свою кваліфікацію, про стан здоров'я шляхом симуляції хвороби тощо.

Проблемним є вирішення питання, коли особа повідомляє неправдиві відомості про своє здоров'я, професійні знання з метою отримати певну посаду, наприклад, підробка диплома про вищу освіту з метою переведення на більш високу посаду.

Слід зазначити, що шахрайством також вважаються такі дії, якщо особа з метою отримання підвищеної зарплатні використовує підроблені документи про нібито наявність визначеного виробничого стажу або більш оплачуваної кваліфікації.

Обман відносно предметів злочинного посягання може полягати в зменшенні або збільшенні їхньої кількості, якості, виду, властивості або ціни. Наприклад, особа підходить до продавця в магазині і просить обміняти 500 грн. дрібними купюрами на одну. Продавець погоджується, і злочинець передає обумовлені гроші купюрами по 1, 2, 5 грн. Перерахувавши їх, продавець виявляє, що не вистачає однієї чи двох гривень. Злочинець бере гроші, щоб перерахувати, кладе на прилавок газету, одяг, портфель чи інші речі для того, щоб відвернути увагу потерпілого, і, використовуючи це, частиною грошей заволодіває («заламує» гроші). Після цього шахрай погоджується з продавцем, що не вистачає кількох гривень і передає їх. Після зникнення такого гостя потерпілий виявляє, що значної частини грошей не вистачає.

При обмані, пов'язаному з діями приватних осіб, що видають себе за представників юридичної особи, дії частіше вчиняються за такою схемою: винний, одягнувши формений одяг або пред'явивши підроблений документ представника якої-небудь організації, вилучає майно, мотивуючи це службовою чи процесуальною необхідністю або під іншим приводом.

Обман стосовно різноманітних фактів або подій частіше всього вчиняється з метою незаконного одержання страхової винагороди. Шахраї в таких випадках намагаються обманним шляхом підвищити фактичні страхові збитки. Або ж, наприклад, особа не застрахувала належний йому на праві особистої власності автомобіль, і після того, як останній у нього був викрадений, за домовленістю з працівниками страхової компанії минулою датою оформлює договір страхування. У таких випадках у діях особи, що незаконно одержала страхову суму, містяться ознаки шахрайства і співучасті в службовому підробленні, а в діях працівника страхової компанії – службове підроблення і співучасть у шахрайстві.

Обман щодо фактів або обставин складається в помилковому твердженні про подію або явище, що нібито відбулися або мають місце в реальній дійсності. Це може бути перекручування дійсного обсягу виконаних робіт і одержання грошової винагороди в більшій, ніж передбачено, кількості; приховання факту смерті батьків або дитини і одержання надалі раніше призначеної їм пенсії або грошового утримання.

Обман відносно дії законів і інших нормативних актів, що видаються органами державної влади і управління, полягає у введенні в оману потерпілого стосовно змісту і тлумачення юридичної норми, викладеної в цих актах. Наприклад, винні з метою злочинного заволодіння майном при вчиненні угоди майнового характеру застосовують такі нормативні акти, що не відповідають даним правовідносинам; або застосовують нормативний акт, що втратив законну силу; або не застосовують нормативний акт, який повинні були застосувати. Це може бути і неправильне тлумачення того або іншого нормативного акта (наприклад, при встановленні ціни на товар за прейскурантами іншого товару).

Обман у відношенні наміру або «обманна обіцянка» – це надане потерпілому помилкове зобов'язання (письмове або усне) виконати на його користь певну дію, або запевнення потерпілого в чому-небудь, або подання певних надій. Наприклад, особа, маючи намір обманним шляхом заволодіти чужим майном, пропонує службовій особі свої послуги щодо придбання матеріалів або щодо виконання певних робіт, але, отримавши відповідні кошти, звертає їх на свою користь і зникає.

Неправдиві обіцянки шахрая іноді підкріплюються неправдивими свідченнями про свою особистість. Можуть мати місце неправдиві твердження про свої можливості, уміння, про родинні і службові зв'язки, що дозволяють нібито виконати прохання, побажання або задовольнити потреби потерпілого, що в остаточному підсумку і дозволяє винному заволодіти майном.

Розкриваючи зміст шахрайського обману, ми повинні встановити, в якій формі обманні відомості доводяться до відома потерпілих. Кримінальний закон вказує на дві можливі форми злочинної поведінки людини – активна (дія) і пасивна (бездіяльність). Обидві ці форми прийнято називати злочинними діями.

Шахрайський обман, що вчиняється дією або бездіяльністю, може виражатися в усній або письмовій формі або у формі конклюдентних дій.

При вчиненні шахрайства усна форма обману має місце у випадках, коли винний видає себе за іншу особу, коли повідомляє ті чи інші факти або обставини в перекрученому вигляді

тощо. У шахрайському обмані треба розрізняти два види письмового обману. Один із них носить характер впливу на потерпілого шляхом доведення до його відома фактів і обставин за допомогою різного роду записок, листів, повідомлень та ін. Другий вид є більш складним. Він знаходить своє вираження в письмових актах (документах), що мають юридичне значення. З метою шахрайського заволодіння майном винний нерідко викрадає документи, підробляє або використовує підроблені документи.

Підроблення є важливим знаряддям шахраїв. Практично жодне з шахрайств у сфері підприємницької діяльності не вчинюється без повного або часткового підроблення документів. Також це стосується шахрайств у сфері банківської діяльності. В юридичній літературі прийнято розрізняти два види підлогу: матеріальний і інтелектуальний. При матеріальному підробленні спотворення істини в документі проводиться з порушенням його форми. Наприклад, коли підробляється підпис на документі службової особи, що засвідчує обставини, викладені в документі, за допомогою підробленої печатки та ін. А при інтелектуальній підробці спотворюється істина в офіційному документі шляхом внесення до нього особою неправдивих відомостей без порушення при цьому форми документа (справжній бланк, справжній підпис посадової особи, справжня печатка), але внесені в момент офіційного складання документа відомості в повному обсязі або частково не відповідають дійсності [14, с. 140].

Підробка документів, вчинена особисто, і використання такого документа при шахрайстві утворює два самостійні злочини. Така кваліфікація випливає з абз. 1-3 п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року «Про судову практику у справах про злочини проти власності». У постанові зазначено, якщо обман чи зловживання довірою при шахрайстві полягають у вчиненні іншого злочину, дії винної особи належить кваліфікувати за відповідною частиною статті 190 КК і статтею, що передбачає відповідальність за цей злочин. Зокрема, самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи, викрадення, привласнення, пошкодження та підроблення документів, штампів і печаток з метою подальшого їх використання при шахрайстві, використання при шахрайстві завідомо підробленого документа, а також зловживання владою чи службовим становищем потребують додаткової кваліфікації відповідно за статтями 353, 357, 358 та 364 КК.

Окремої кваліфікації за статтею 290 КК при шахрайстві потребують також дії винної особи, яка знищила, підробила або замінила номери вузлів та агрегатів транспортного засобу. Разом із тим шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій із використанням електронно-обчислювальної техніки, має кваліфікуватися за частиною третьою статті 190 КК і додаткової кваліфікації не потребує [12].

Обман може виражатися також у формі конклюдентних дій. Поняття «конклюдентні дії» умовно застосовується криміналістами як форма вираження шахрайського обману. «Конклюдентні дії, – писав Жижиленко А.А., – це такі дії людини, на підставі яких можна робити висновок про те або інше ствердження ним відомих фактів» [3, с. 112].

Як показує судова практика, обман у формі конклюдентних дій або підкріплює словесну чи документальну форму обману, або замінює їх. Це, наприклад, використання підробленого посвідчення або спеціального форменого одягу посадових осіб, наприклад працівників правоохоронних органів, за допомогою яких винний формує у свідомості потерпілого впевненість, що дійсно він є такою особою. Конклюдентними діями можуть бути також: користування неправильними вимірювальними приладами, замовлення дорогих страв у ресторани, начебто з готовністю оплатити їх, і подальше непомітне зникнення після їх споживання тощо.

При вчиненні шахрайства у винного виникає мета заволодіння майном ще до моменту його передачі потерпілим на користь винного. При цьому потерпілий через помилку, викликану обманом з боку винного, сам передає майно останньому. Тому, якщо особа заволодіває чужим майном, свідомо скориставшись чужою помилкою, виникненню якої вона не сприяла, та за відсутності змови з особою, яка ввела потерпілого в оману, вчинене не може розглядатися як шахрайство. За певних обставин (наприклад, коли майно має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність) такі дії можуть бути кваліфіковані за статтею 193 КК [12, абз. 4 п. 17].

Коли ми говоримо про обман, вчинений шляхом бездіяльності, то маємо на увазі лише спосіб введення потерпілого в оману для подальшого, вже шляхом дії, заволодіння майном. Різновидом шахрайського обману може бути і підтримка (усна або письмова) винним виниклої помилки потерпілого, з метою скористатися нею для заволодіння майном. Мова йде про випадки, коли винний своїми діями закріплює помилку, яка виникла в потерпілого, і таким чином заволодіває майном.

При цьому треба підкреслити, що підтримання винним помилки в таких випадках повинно бути вчинено до моменту передачі потерпілим майна винному.

Висновки. На основі дослідження характерних ознак шахрайського обману можна зробити такі висновки:

1) пропонується доповнити ст. 190 КК України приміткою наступного змісту: обман – це повідомлення завідомо неправдивої інформації або приховування, замовчування інформації про які-небудь факти або обставини, повідомити про які було необхідно, спрямовані на введення потерпілого в оману або на підтримку помилки особи з метою заволодіння чужим майном, і які призвели до такого стану потерпілого;

2) при шахрайстві потерпілий, в силу помилки, сам передає майно винному або дає згоду на вилучення належного йому майна;

3) між обманом із боку винного і помилкою потерпілого, що зумовили заволодіння винним майном, повинен існувати необхідний причинний зв'язок;

4) шахрайський обман повинен бути вчинений не пізніше моменту переходу чужого майна на користь винного або набуття права на таке майно.

Список використаних джерел:

1. Борзенков Г.Н. Ответственность за мошенничество (вопросы квалификации) / Г.Н. Борзенков. – М. : Юридическая литература, 1971. – 168 с.
2. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 2 / В.И. Даль. – М. : Терра, 1995. – 784 с.
3. Жижиленко А.А. Имущественные преступления / А.А. Жижиленко. – Л. : Наука и школа, 1925. – 91 с.
4. Ємельянов М.В. Кримінальна відповідальність за шахрайство : монографія / М.В. Ємельянов. – Х. : Право, 2014. – 176 с.
5. Кригер Г.А. Борьба с хищениями социалистического имущества / Г.А. Кригер. – М. : Юрид. лит, 1965. – 328 с.
6. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1960. – 244 с.
7. Никифоров Б.С. Борьба с мошенническими посягательствами на социалистическую и личную собственность по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. – М. : Изд-во АН СССР, 1952. – 180 с.
8. Никифоров Б.С. Уголовное законодательство республики Индия: очерк / Б.С. Никифоров. – М. : Госгориздат, 1958. – 217 с.
9. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов ; под ред. Н.Ю. Шведовой. – М. : Русский язык, 1986. – 797 с.
10. Панов Н.И. Квалификация преступлений, совершаемых путем обмана / Н.И. Панов. – Харьков : Изд-во юрид. ин-та, 1980. – 88 с.
11. Пионтковский А.А. Посягательство на социалистическую собственность / А.А. Пионтковский. – М. : Наука, 1970. – 387 с.
12. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року №10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
13. Савченко А.В. Кримінальна відповідальність за шахрайство в Україні та за кордоном: порівняльно-правове дослідження : [монографія] / А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк. – К. : Вид-во ТОВ «НВП«Інтерсервіс», 2013. – 216 с.
14. Таганцев Н.С. Программа курса русского уголовного права / Н.С. Таганцев. – СПб, 1881.
15. Тишкевич И.С. Уголовная ответственность за посягательства на социалистическую собственность / И.С. Тишкевич. – Минск : Изд-во «Университетское», 1984. – 168 с.
16. Уголовный кодекс УССР, утвержденный ВУЦИК 23 августа 1922 года. – Изд-во НКЮ УССР. – Харьков, 1922.
17. Фойницкий И.Я. Курс уголовного права. Часть особенная. Посягательства личные и имущественные / И.Я. Фойницкий. – СПб, 1907. – 440 с.
18. Червонецкий Д. Мошенничество по уголовному уложению / Д. Червонецкий. – Юрьев, 1906. – 108 с.
19. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування [Текст] : [монографія] / С.С. Чернявський. – К. : «Хай-Тек-Прес», 2010. – 624 с.